

УДК 336.719

JEL Code A23, G20, G21

DOI [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-2\(92\)-44-50](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2021-2(92)-44-50)**Наталія ВНУКОВА¹***Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна***Інна ПЛЕСКУН²***Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна***Сергій СОКОЛ³***Харківський національний університет будівництва та архітектури, м. Харків, Україна***Олександр ЯГОЛЬНИЦЬКИЙ⁴***Харківський національний університет будівництва та архітектури, м. Харків, Україна*

Оцінка діяльності банків з ризик-контролю клієнтів у системі фінансового моніторингу

Анотація. Діюче законодавство вимагає, щоб банки здійснювали безперервний моніторинг всіх фінансових транзакцій своїх клієнтів – як юридичних, так і фізичних осіб. Однак, незважаючи на заходи впливу з боку Національного банку України, у формі багатомільйонних штрафів і письмових попереджень, українські банки не повною мірою виконують вимоги до розробки, затвердження та впровадження внутрішніх документів з питань здійснення фінансового моніторингу. Метою статті є узагальнення практичного досвіду діяльності банків з дотримання політики ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу. Вибірка даного дослідження складає 75 українських банків. Проаналізовано внутрішні документи досліджуваних банків з питань внутрішньобанківського фінансового моніторингу, відібрано складові політики реалізації ризик-контролю клієнтів банку. Узагальнено інформацію щодо повноти політики реалізації ризик-контролю клієнтів банку у вибраних банках України. Визначено повноту політики ризик-контролю клієнтів банку за такими етапами: групування складових політики ризик-контролю клієнтів банку; кластеризація банків України за рівнем повноти реалізації політики ризик-контролю клієнтів банку. Методом кластерного аналізу визначено групи банків за рівнем повноти ризик-контролю їх клієнтів, виявлено чотири кластери з певним асиметричним розподілом в них банків. За результатами проведеного узагальнення практичного досвіду діяльності банків з дотримання політики ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу, а саме внутрішніх документів діючих банків з питань внутрішньобанківського фінансового моніторингу виявлено, що певна кількість банків не мала реально розробленої внутрішньої політики або правил з питань дотримання вимог законодавства з ризик-контролю у сфері фінансового моніторингу.

Ключові слова: банк, ризик-контроль, внутрішньобанківські документи, клієнт банку, фінансовий моніторинг.

¹ **Наталія Миколаївна ВНУКОВА**, професор кафедри банківської справи і фінансових послуг Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (м. Харків), доктор економічних наук, професор.

ORCID 0000-0002-1354-4838

² **Інна Володимирівна ПЛЕСКУН**, викладач кафедри банківської справи і фінансових послуг Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця (м. Харків), кандидат економічних наук.

ORCID 0000-0002-6974-8282

³ **Сергій Володимирович СОКОЛ**, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури (м. Харків), кандидат економічних наук, доцент.

ORCID 0000-0002-5573-7486

⁴ **Олександр Андрійович ЯГОЛЬНИЦЬКИЙ**, доцент кафедри фінансів та кредиту Харківського національного університету будівництва та архітектури (м. Харків), кандидат економічних наук, доцент.

ORCID 0000-0002-4533-3306

Assessment of Banks Activities on Risk Control of Clients in the Financial Monitoring System

Abstract. Current legislation requires banks to continuously monitor all financial transactions of their customers – both legal entities and individuals. However, despite penalties, in the form of multimillion fines and written warnings most Ukrainian banks do not meet the requirements of the National Bank of Ukraine for development, approval and implementation of internal documents on financial monitoring. The purpose of the article is to summarize the practical experience of the banks in compliance with the policy of risk control of the bank's clients in the financial monitoring system. The sample of this study is 75 Ukrainian banks. The internal documents of existing Ukrainian banks on issues of internal bank financial monitoring were analyzed. The components of the risk control policy of the bank's clients were selected and the information on the completeness of the risk control policy of the bank's clients in the existing banks of Ukraine was summarized. The completeness of the risk-control policy of the bank's clients is determined at the following stages: grouping of components of the risk-control policy of the bank's clients; clustering of Ukrainian banks according to the level of completeness of the bank's clients risk control policy. The method of cluster analysis identified groups of banks for the level of full risk-control of their clients. The four clusters with certain asymmetric distributions in their banks were identified. According to the results of generalization of practical experience of banks in compliance with the risk control policy of the bank's clients in the financial monitoring system, namely internal documents of existing banks on internal financial monitoring, it was found that some banks did not have actually developed internal policies or rules on compliance with the requirements of risk control legislation in the field of financial monitoring.

Keywords: bank, risk-control, internal documents of banks, client of bank, financial monitoring.

Постановка проблеми. В 2021 році відзначається вже 32 – річниця створення FATF (Financial Action Task Force), організації, що формує міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів у світі, зокрема, у банківській системі, яка за останні 20 років здійснила підозрілих трансакцій на суму, що рахується трильйонами доларів. Це свідчить про необхідність формування сучасних інструментів щодо запобігання відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (далі – ВК/ФТ), яким є ризико-орієнтований підхід.

Це посилюється тим, що однією з ключових проблем банківського сектору є ризики, пов'язані з використанням банків у схемах ВК/ФТ їх клієнтами, тому банки зобов'язані здійснювати всеосяжний контроль операцій своїх клієнтів на предмет ВК/ФТ. Як наслідок до банків, які не дотримуються в повному обсязі вимог законодавства у сфері протидії ВК/ФТ, застосовуються різні обмежувальні заходи з боку Національного банку України (далі – НБУ).

Сучасне законодавство (новий закон прийнятий в Україні 2019 року) вимагає, щоб банки здійснювали безперервний моніторинг всіх фінансових трансакцій своїх клієнтів – причому як юридичних, так і фізичних осіб. Відтак, НБУ в процесі виконання

функції банківського регулювання та нагляду проводить перевірки діяльності банків і за результатами цих перевірок, у разі виявлених порушень, застосовує різні обмежувальні заходи у вигляді: посиленого контролю за діяльністю банку у формі регулярних перевірок або запитів документів та інформації; письмових застережень; накладання штрафів; обмеження чи зупинення здійснення окремих видів банківських операцій, особливо операцій з пов'язаними з банком особами; тимчасового усунення посадової особи банку від посади; віднесення банку до категорії проблемних; відкликання ліцензії на здійснення банківських операцій та ін. Зважаючи на це, важливим завданням є оцінка діяльності банків щодо дотримання ними політики ризик-контролю клієнтів у системі фінансового моніторингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика окремих питань фінансового моніторингу знайшла широке відображення у роботах відомих зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких слід відзначити Дж.Ф. Маршалла [1], П. Роуз [1], В.С. Пономаренка [2], О.М. Колодізева [3, 4, 5, 7], І.М.Чмутову [5], О.В. Лебідь [5], В.В. Коваленко [6] та інших.

У роботі О.М. Колодізева і співавт. [4] систематизовано практичні рекомендації з пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії легалізації «брудних коштів». В.В. Коваленко [6] пропонує використовувати систему скорингу на основі індикаторів ризику для оцінки репутації та відповідності операцій клієнта його фінансовому стану, суті та напрямам діяльності. В іншій роботі [8] визначено змінність ефективності ризик-контролю клієнтів банку залежно від трансформації видів порушень банків у сфері фінансового моніторингу, що на відміну від існуючих враховує обґрунтування розподілу банків згідно з рівнями ризику (низький, середній, високий) із визначенням їх кількісного виміру. Колективом дослідників [2] деталізовано зони особливої уваги банківського ризик-менеджменту, встановлено фінансові операції, для яких рекомендовано застосовувати високу, підвищену та традиційну обачність в ідентифікації та верифікації операцій. Авторами статті [7] запропоновано оцінювати ступінь взаємозв'язку банків та визначати вплив цих обставин на ризик відмивання грошей з використанням банків іноземних банківських груп, частка капіталу яких в українській банківській системі становить понад 40 відсотків.

Однак у багатьох дослідженнях майже не приділяється увага проблемним питанням ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу, які потребують подальшого поглибленого розгляду, що обумовлює актуальність даного напрямку дослідження.

Метою статті є узагальнення результатів практичної діяльності банків з дотримання ними політики ризик-контролю клієнтів у системі фінансового моніторингу з протидії ВК/ФТ.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано такі методи наукового дослідження: узагальнення та оцінювання процесів ризик-контролю клієнтів банку; методи статистичного аналізу, зокрема, кластерний аналіз. Інформаційну базу дослідження становили нормативні документи і внутрішньобанківські документи (публічно доступні) окремих банків.

Викладення основного матеріалу дослідження. Реалізація ризик-контролю клієнтів банку базується на нормативних та внутрішньобанківських документах. Останні затверджуються уповноваженим керівництвом банку. Відповідно до Положення про здійснення банками фінансового моніторингу, затвердженого постановою Правління Національного банку України № 65 від 19.05.2020 р. [9], внутрішні документи банку з питань фінансового моніторингу розробляються банком з урахуванням вимог законодавства України та впроваджуються для протидії ВК/ФТ. Ці документи мають враховувати всі види та напрями діяльності банку, особливості різних типів клієнтів та повинні містити дієві ризик-орієнтовані процедури, формувати порядок належної

організації внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу.

Загалом, правила фінансового моніторингу вимагають, щоб банки перевіряли майже всі платежі і грошові перекази своїх клієнтів на наявність ознак ВК/ФТ. Оцінюючи інформацію, що міститься у внутрішніх документах провідних банків з питань фінансового моніторингу, можна простежити сталу тенденцію щодо посиленої уваги до питань дотримання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, а саме заходам, які здійснюються банками, як суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Така тенденція зумовлена застосуванням з боку НБУ до банків різних заходів впливу за недотримання вимог у сфері фінансового моніторингу, зокрема, у формі письмових попереджень та багатомільйонних штрафів у національній валюті [10].

На основі публічно доступних внутрішніх документів діючих банків проаналізована інформація з їх веб-сайтів стосовно наявності внутрішніх політик або правил з питань фінансового моніторингу. Базуючись на оцінці цих документів відібрано складові політики ризик-контролю клієнтів банку, до яких віднесено: 1) правила внутрішнього фінансового моніторингу; 2) програму ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів «Знай свого клієнта» (далі – KYC); 3) програму управління комплаєнс-ризиком фінансового моніторингу; 4) основні вимоги щодо ризиків, пов'язаних з обслуговуванням політично значущих осіб (далі – PEPs); 5) програму навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань фінансового моніторингу.

У табл. 1 узагальнено інформацію в розрізі банків щодо наявності всіх п'яти складових в кожному з них, тобто повноти політики ризик-контролю клієнтів цих банків.

Як видно з табл. 1, із загальної кількості банків тільки дванадцять мають публічно доступні, розроблені та впроваджені внутрішні документи з питань фінансового моніторингу, між тим, в різних конфігураціях. За результатами узагальнення інформації щодо наявності розроблених та впроваджених внутрішніх документів з питань фінансового моніторингу, можна виділити три банки, які концентрують увагу саме на забезпеченні ризик-контролю клієнтів банку, що є пріоритетним завданням відповідно до вітчизняного законодавства та міжнародних рекомендацій, а саме: АТ «Укресімбанк», АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «БАНК АЛЬЯНС».

Авторами запропоновано визначити повноту політики ризик – контролю клієнтів банку за такими етапами:

1) групування виділених складових політики ризик-контролю клієнтів банку;

2) розподіл банків України за рівнем повноти політики ризик-контролю клієнтів банку.

Порівняння досліджуваних банків щодо повноти політики ризик-контролю їх клієнтів

12 банків	Банк	Складові	Банк	Складові
	АТ «Укрексімбанк»	1,2,3,4,5	Акціонерний банк «Південний»	2,3,5
ПАТ «Промінвестбанк»	1,2,3,5	АТ «ПУМБ»	3	
АТ «БАНК АЛЬЯНС»	1,2,3,4,5	АТ «УКРСИББАНК»	2,4	
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	1,2	АТ «АЛЬФА-БАНК»	1,2,3,5	
АТ КБ «ПРИВАТБАНК»	1,2,3,4,5	АТ «ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	1,2	
АТ «ТАСКОМБАНК»	1,2,3,5	АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	2,3,5	
Перелік банків, у яких не є публічною політика або правила з питань дотримання вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу				
63 банки	У відкритих джерелах не висвітлюється інформація, оцінка не здійснювалась			

Джерело: складено авторами на основі аналізу публічної інформації.

Для розв'язання цих задач застосовано один з видів багатовимірного статистичного аналізу – кластерний аналіз [11], з використанням пакету програми Statistica 10.0, у якому реалізовано необхідні об'єднуючі кластер-процедури. Як метрики визначено Euclidean distance – звичайну евклідову відстань, як алгоритм кластеризації вибрано Single linkage (алгоритм одиночного зв'язку). Дані

алгоритми розраховують мінімум із можливих відстаней між парами об'єктів, при вирішенні поставленої задачі цей алгоритм дає досить компактні кластери зі складовими політики ризик-контролю клієнтів банку.

На рис. 1 наведена деревоподібна діаграма для виділених п'яти змінних, які відображають повноту політики ризик-контролю.

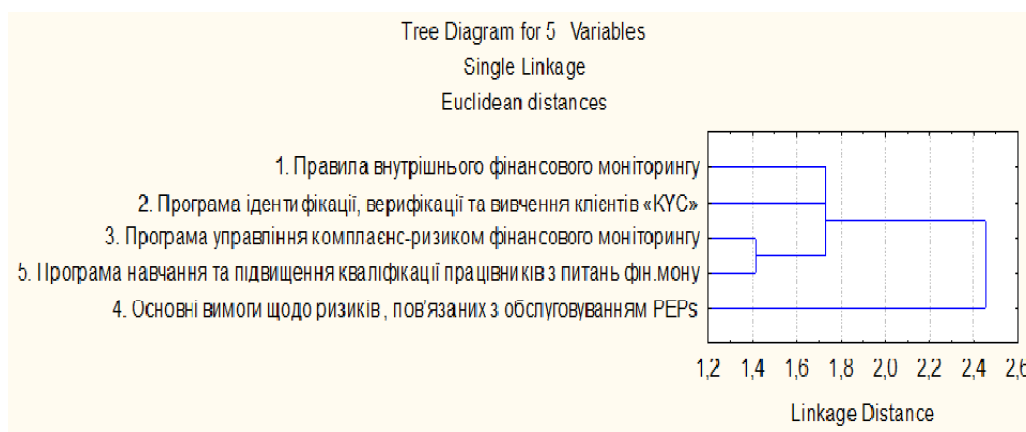

Рис. 1. Деревоподібна діаграма для п'яти змінних політики ризик-контролю клієнтів банку

Джерело: побудовано авторами.

Як змінні відібрано п'ять складових ризик-контролю, а саме: правила внутрішнього фінансового моніторингу, програма ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів «KYC», програма управління комплаєнс-ризиком фінансового моніторингу, програма навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань фінансового моніторингу та основні вимоги щодо ризиків, пов'язаних з обслуговуванням PEPs.

Представлені на рис. 1 результати свідчать, що серед складових ризик-контролю, найближче всього знаходяться програма управління комплаєнс-ризиком фінансового моніторингу, програма навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань фінансового моніторингу, яка більш глибоко контролюється регуляторами. Між факторами правила внутрішнього фінансового моніторингу, програма ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів «KYC» евклідова відстань складала 1,71.

Найбільша відстань до фактору основні вимоги щодо ризиків, пов'язаних з обслуговуванням PEPs. Отже, необхідно більше уваги приділяти саме ризик-контролю політично значущих осіб.

Так, у 2021 році Держфінмоніторингом опубліковано керівні настанови «Управління діловими відносинами із політично значущими особами» [12], у яких висвітлено міжнародні стандарти та кращі практики заходів належної обачності щодо PEPs, охарактеризовано національне законодавство, особливу увагу приділено заходам, що вживаються суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Авторами проведено кластерний аналіз 75 банків у пакеті програм Statistica 10.0. Результати проведеної ієрархічної класифікації у вигляді деревоподібної діаграми (Tree Diagram for 75 Cases) представлені на рис. 2.

4 Список використаних джерел

1. Marshall J. F., Rose P. K. Financial Engineering: A Complete Guide to Financial Innovation. New York: Institute of Finance, 1992. 728 p.
2. Ponomarenko V., Kyrkach S., Pleskun I., Lozynska O. Risk-oriented approach in the primary financial monitoring by banks. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2020. № 3(34). С. 42–52.
3. Kolodiziev O. N., Pleskun I. V. Transforming the sings of legalizing (laundering) of proceeds of crime in banking market. Міжнародна науково-практична конференція «Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця» (31 травня – 1 червня 2018 р.). Харків: ХНЕУ ім. Семена Кузнеця. С. 234-235.
4. Колодізєв О. М., Плескун І. В. Систематизація практичних рекомендацій щодо пошуку моделей оцінки, контролю та ефективного управління ризиками для забезпечення протидії легалізації «брудних коштів». *Управління стійким розвитком економіки: теоретичні та практичні аспекти* : колективна монографія: за ред. д.е.н., проф. В. В. Прохорової. Харків, 2018. С. 264-278.
5. Kolodiziev O. M., Chmutova I. M., Lebid O. V., Kotsiuba O. V. Risk Assessment of Using Banks for Money Laundering. *Strategies for Economic Development: The experience of Poland and the Prospects of Ukraine*: Collective monograph. Edited by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce, Poland, 2018, Vol. 1, P. 157–182.
6. Коваленко В. В. Скорингова система оцінки ризику клієнта щодо використання ним банку для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 3(14). С. 387-391.
7. Vnukova N., Kavun S., Kolodiziev O., Achkasova S., Hontar D. Determining the level of bank connectivity for combating money laundering, terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14, Issue 4. P. 42–54 DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(4\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(4).2019.05)
8. Плескун І. В. Аналіз змінності ефективності ризик-контролю клієнтів банку в системі фінансового моніторингу. *Економічний простір*. 2020. № 157. С. 78–84.
9. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: постанова Правління Національного банку України від 19.05.2020 р. № 65. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20> (дата звернення 01.05.2021).
10. Офіційний сайт НБУ. Заходи впливу. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all?tags=corrective_measures&page=1&perPage=5 (дата звернення: 12.05.2021)
11. Мандель І. Д. Кластерний аналіз. Москва: Финансы и статистика. 1988. 176 с.
12. Управління діловими відносинами із політично значущими особами: керівні настанови. К. ДАФМ, 2021. 141 с. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/320/Kerivninastanovy.pdf> (дата звернення: 12.05.2021)

4 References

1. Marshall J. F., Rose P. K. (1992). Financial Engineering: A Complete Guide to Financial Innovation. New York: Institute of Finance.
2. Ponomarenko, V., Kyrkach, S., Pleskun, I., Lozynska, O. (2020). Risk-oriented approach in the primary financial monitoring by banks. *Finansovo-kredytna dijalnistj: problemy teoriji i praktyky*, 3(34), 42–52.
3. Kolodiziev, O. N., Pleskun, I. V. (2018). Transforming the sings of legalizing (laundering) of proceeds of crime in banking market (pp. 234-235). In *Ekonomichnyj rozvytok i spadshhyna Semena Kuznecja* (Ukraine, Kharkiv, May 31), Kharkiv.
4. Kolodiziev, O. M., Pleskun, I. V. (2018). Systematyzatsiia praktychnykh rekomendatsii shchodo poshuku modelei otsinky, kontroliu ta efektyvnoho upravlinnia ryzykamy dlia zabezpechennia protydii lehalizatsii “brudnykh koshtiv” [Systematization of practical recommendations for finding models of assessment, control and effective risk management to ensure counteraction to the legalization of “dirty funds”] (pp. 264-278). In *Upravlinnia stiikym rozvytkom ekonomiky: teoretychni ta praktychni aspekty*. Kharkiv: Ivanchenko I.S. House. (in Ukrainian).
5. Kolodiziev, O. M., Chmutova, I. M., Lebid, O. V., Kotsiuba, O. V. (2018). Risk Assessment of Using Banks for Money Laundering (pp. 157-182). In *Strategies for Economic Development: The Experience of Poland and the Prospects of Ukraine*, vol. 1.
6. Kovalenko, V. V. (2018). Skorynghova systema ocinky ryzyku kliijenta shhodo vykorystannja nym banku dlja leghalizatsiji dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shljakhom [Scoring system for assessing the client's risk of using the bank to legalize proceeds from crime]. *Priazovskij ekonomichnij visnik*, 3(14), 387-391. (in Ukrainian).
7. Vnukova, N., Kavun, S., Kolodiziev, O., Achkasova, S., Hontar, D. (2019). Determining the level of bank connectivity for combating money laundering, terrorist financing and proliferation of weapons of mass destruction. *Banks and Bank Systems*, 14(4), 42–54 DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14\(4\).2019.05](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(4).2019.05)
8. Pleskun, I. V. (2020). Analiz zminnosti efektyvnosti ryzyk-kontroliu kliientiv banku v systemi finansovoho monitorynhu [Analysis of the variability of the effectiveness of risk control of the bank's customers in the financial monitoring system]. *Economic scope*, (157), 78-84. (in Ukrainian).

9. National Bank of Ukraine. (2020). Pro zatverdzhennja Polozhennja pro zdijsnennja bankamy finansovogho monitorynghu [On approval of the Regulation on financial monitoring by banks]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20> (in Ukrainian).
10. Official site of the National Bank of Ukraine. Sanctions. Retrieved from https://bank.gov.ua/ua/news/all?tags=corrective_measures&page=1&perPage=5 (in Ukrainian).
11. Mandel, I. D. (1988). Klasterniy analiz [Cluster analysis]. Moscow: Finance and statistics. (in Russian).
12. Derzhavna sluzhba finansovogho monitorynghu. (2021). Upravlinnja dilovymy vidnosynamy iz politychno znachushhymy osobamy: kerivni nastanovy [Business Relationship Management with Politically Significant Persons: Guidelines]. Retrieved from <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/320/Kerivninastanovy.pdf> (in Ukrainian).